

УДК 159.9:613

DOI: <https://doi.org/10.32886/instzak.2019.01.16>

Шарап Сергій Олександрович,
заступник директора департаменту –
начальник управління організації
оперативно-розшукової діяльності
Департаменту оперативної діяльності
Адміністрації Державної прикордонної служби України
ORCID 0000-0001-9461-3745
sergsharap494@gmail.com

Sharap Serhii O.,
Deputy Director of the Department -
Head of the organization of the organization
operative-search activity
Department of Operational Activities
Administration of the State
Border Guard Service of Ukraine
ORCID 0000-0001-9461-3745
sergsharap494@gmail.com

ГІБРИДНА ВІЙНА ЯК ГЕОПОЛІТИЧНИЙ КОНФЛІКТ

Анотація

Мета статті. Вивчення феномену гібридної війни як сучасної форми вираження геополітичного конфлікту на основі результатів досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців.

Наукова новизна. Поняття гібридної війни варто розглядати не тільки як різновид ведення війни у новітній історії людства. Гібридну війну доцільно кваліфікувати як новітню форму геополітичного конфлікту. Підтвердженням цьому є численні конфлікти, що відбуваються у різних точках планети, які стають виявами кризи попередньої системи міжнародної безпеки. Російська агресія проти України є сьогодні прикладом геополітичного конфлікту та гібридної форми війни, яка впливає і на світовий порядок. Захоплення Російською Федерацією українських територій стало можливим і через послаблення системи світової безпеки. Така ситуація створює потребу формування нових форм геополітичного співіснування.

Висновки. Конфлікти різних видів пронизують всю історію людства. Міждержавні конфлікти характеризуються особливістю, яка полягає у тому, що вони можуть спричинити масову загибель людей як в країнах – учасниках конфлікту, так і в усьому світі, тобто, сучасні міждержавні конфлікти впливають на міжнародні відносини як локально, так і глобально, що перетворює їх у геополітичний конфлікт. Особливістю України є вразливість її геополітичного положення, зумовленого наявністю кордону з Російською Федерацією, що в умовах агресивної геополітики Російської Федерації спричиняє роль України як буферної зони. Ключовою характеристикою російської гібридної війни є повне ігнорування та пряме порушення базових міжнародних угод. У різні історичні періоди міждержавні конфлікти часто набували різних форм війни. Лише цивілізований розгляд геополітичного конфлікту сприяє залагодженню спірних питань між країнами та створює ситуацію, коли через вплив демократичних міждержавних інституцій унеможлиблюється застосування силових методів та знижується інтенсивність гібридної війни. Міжнародне співробітництво – найбільш ефективна стратегія поведінки у геополітичному конфлікті, спрямована на конструктивне обговорення проблеми у пошуках рішення.

Ключові слова: гібридна війна, гібридна агресія, інформаційна війна, геополітичний конфлікт, міжнародне співробітництво.

Abstract

The purpose of the article is the study of the phenomenon of hybrid war as a modern form of expression of the geopolitical conflict on the basis of research results of domestic and foreign scientists.

Scientific novelty. The concept of hybrid war should be considered not only as a kind of warfare in the modern history of mankind. It is expedient to classify the hybrid war as the newest form of geopolitical conflict. Confirming this is the numerous conflicts that take place in different parts of the planet, which are emerging from the crisis of the previous system of international security. Russian aggression against Ukraine today is an example of a geopolitical conflict and a hybrid form of war that also affects the world order. The occupation of the Russian Federation of Ukrainian territories was made possible by the weakening of the system of world security. This situation creates the need for the formation of new forms of geopolitical coexistence.

Conclusions. Conflicts of various kinds penetrate the entire history of mankind. Interstate conflicts are characterized by a peculiarity that they can cause mass deaths both in conflict countries and throughout the world, that is, modern interstate conflicts have an impact on international relations both locally and globally, which transforms them into geopolitical conflict. The peculiarity of Ukraine is the vulnerability of its geopolitical situation, due to the presence of a border with the Russian Federation, which in the conditions of aggressive geopolitics of the Russian Federation causes the role of Ukraine as a buffer zone. A key characteristic of the Russian hybrid war is the total ignorance and direct violation of basic international agreements. In various historical periods, interstate conflicts often acquired different forms of warfare. Only a civilized consideration of a geopolitical conflict contributes to the settlement of disputed issues between countries and creates a situation where the use of force methods and the intensity of the hybrid war makes it impossible by the influence of democratic intergovernmental institutions. International cooperation is the most effective strategy of behavior in a geopolitical conflict, aimed at constructive discussion of the problem in finding a solution.

Key words: hybrid war, hybrid aggression, information warfare, geopolitical conflict, international cooperation.

Постановка проблеми. Конфлікти різних видів пронизують всю історію людства. Міждержавні конфлікти характеризуються особливістю, яка полягає у тому, що вони можуть спричинити масову загибель людей як в країнах – учасницях конфлікту, так і в усьому світі, тобто, сучасні міждержавні конфлікти впливають на міжнародні відносини як локально, так і глобально, що перетворює їх у геополітичний конфлікт.

У різні історичні періоди міждержавні конфлікти часто набували різних форм війни. «Теорія війни базується на розподілі циклів людської історії на три епохи: аграрну, промислову та інформаційну. Кожна з цих епох має особливі моделі стратегій, відповідні періоди – передмодерн, модерн та постмодерн. Інформаційна епоха – це сучасний період, період постмодерну, що відбувається сьогодні. Латентність, оперативність, лабільність, доступність, емність, а найголовніше – інтерактивність і мережева архітектура, від-

носно низька вартість при значному ефекті, універсальність – усе це визначає інформаційну епоху як епоху мережевих війн, атак без прямого військового конфлікту в поєднанні з інформаційною та дипломатичною війнами. Теорія гібридних війн являє собою модель воєнної стратегії в умовах постмодерну. Як моделі нової економіки, засновані на інформації та високих технологіях, сьогодні доводять свою перевагу над традиційними капіталістичними та соціалістичними моделями промислової епохи, так і гібридна війна претендує на якісну зверхність над попередніми стратегічними концепціями індустріальної епохи» [1, с. 21]. Тож сучасною формою вираження геополітичного конфлікту є гібридна війна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Термін «гібридна війна» сьогодні широко використовується у ЗМІ, а також є предметом спеціальних наукових досліджень таких відомих зарубіжних та вітчизняних експертів

як О. Власюк, В. Горбулін, Ф. Гофман, Д. Ласік, Дж. Девіс, Д. Кілкален, Ф. ван Каппен та ін. Оскільки однією з важливих складових гібридної війни є війна інформаційна, проблеми інформаційної безпеки присвячені науковці доробки таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як Р. Абдєєв, Е. Андрєєв, А. Бард, П. Бергер, З. Бзежинський, В. Брушлинський, Н. Вінер, Д. Волкогонов, Д. Гілмор, А. Гор, Г. Грачов, О. Губарєв, О. Деркач, І. Завадський, А. Кін, С. Расторгуєв, А. Стрельцов, Г. Лассуел, А. Манойло, Й. Масуда, М. Постер, Г. Почепцов, Ф. Тейлор, Е. Тоффлер, С. Хантінгтон, Д. Фролов, І. Шеремет та ін.

Уперше у вітчизняній та світовій науці детально досліджено явище світової гібридної війни в перспективі російської агресії проти України у колективній монографії «Світова гібридна війна: український фронт» [2], підготовленої фахівцями Національного інституту стратегічних досліджень за загальною редакцією В. Горбуліна. Сутність гібридної війни розглянуто науковцями у контексті системної кризи світової безпеки, а її феномен – як новітній вид глобального протистояння. У книзі детально висвітлено причини та передумови російської агресії проти України, її стратегічні цілі, а також особливості ведення гібридної війни у різних вимірах: воєнному, політичному, економічному, соціальному, гуманітарному, інформаційному. До особливої уваги авторів монографії належать питання реформування міжнародних безпекових інститутів та пошуку балансу сил у новій, гібридній реальності.

Метою статті є вивчення феномену гібридної війни як сучасної форми вираження геополітичного конфлікту на основі результатів досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців.

Виклад основного матеріалу. Російська агресія проти України є сьогодні прикладом геополітичного конфлікту та гібридної форми війни, яка впливає і на світовий порядок.

«Агресія РФ проти України спричинила руйнівні наслідки для європейської та глобальної безпеки. Російсько-український конфлікт не тільки порушив регіональну стабільність, а й створює та підсилює глобальні ризики. Для опору та стримування агресора Україні разом з її міжнародними партнерами необхідно мати чітке розуміння природи й характеру цього конфлікту. По-

няття *гібридної війни* виявилось теоретично і практично найбільш придатним для визначення специфіки дій РФ, яка, поєднуючи мілітарні, квазімілітарні, дипломатичні, інформаційні, економічні засоби, не гребуючи ядерним шантажем, послідовно намагається досягти в Україні та в інших точках світу власних, не вповні зрозумілих міжнародній спільноті, політичних цілей» [2, с. 15].

Така поведінка політичного керівництва РФ спричинила перегляд принципів геополітичного устрою. «Гібридна війна як глобальне протистояння виникає в умовах нових принципів геополітичного устрою, який наразі визначається «внутрішніми лініями напруженості між зоною стабільності, де панує закон і міжнародне право... і сферою невизначеності, яка характеризується зневагою до закону, численними локальними конфліктами», а не протистоянням між великими державами і сферами їхнього впливу, як за часів холодної війни. На Сході Європи лінія нового поділу пройшла територією пострадянських держав, які після холодної війни опинилися в ролі «буферних зон», або сірих зон безпеки, між Росією та країнами ЄС і НАТО. Вразливість України, що стала об'єктом російської гібридної агресії, зумовлена саме цим, бо сірі безпекові зони вважають головними джерелами гібридних загроз у сучасному світі» [2, с. 16].

Інструменти гібридної війни відомі давно. «Російські операції в Україні порівнюють із китайською концепцією війни без обмежень. У ній теж дуже багато невійськових інструментів. Виділяють однотипні російські елементи: інвестиції; купівля медіа, підтримка політичних партій; розвідувальне проникнення в європейські структури; встановлення зв'язків між релігійними інституціями; використання нерозв'язаних етнічних конфліктів; підтримка російських засобів інформації за кордоном (типу *Russia Today*); координовані кібератаки» [13].

Ключовою характеристикою російської гібридної війни є повне ігнорування та пряме порушення базових міжнародних угод. «Специфіка російської гібридної агресії проти України полягає не стільки в загальних методах та цілях гібридної війни (які загалом були описані й частково передбачені теоретиками на прикладах інших гібрид-

них конфліктів), скільки у беззастережному порушенні РФ системи базових міжнародно-правових угод, великих масштабах заподіяних ушкоджень, значній тривалості конфлікту. Досвід рішучої та багатосторонньої протидії агресорові з боку України продемонстрував принципово нові можливості захисту в умовах гібридної агресії та водночас виявив точки вразливості нашої країни, що стала об'єктом нападу і втратила територіальну цілісність» [2, с. 16].

«Розуміння і зміст міжнародних гарантій безпеки нині зазнали кардинальних змін, а самі гарантії у новому безпековому середовищі значною мірою втратили вагу. У часи підписання Будапештського меморандуму проголошені ним гарантії суверенітету України були цілком ґрунтовними, однак сьогодні абсолютних гарантій захисту не дають не тільки заяви на зразок цього документу – дискутується навіть довіра до статті 5 Вашингтонського договору про колективну оборону членів Північноатлантичного альянсу, найбільш надійної безпекової організації у світі. Тому НАТО розробляє й починає застосовувати комплекс заходів, спрямованих на стримування агресивної РФ і на відновлення цілковитої довіри до надійності Альянсу серед країн-членів і країн-партнерів» [2, с. 18].

Вочевидь, захоплення РФ українських територій стало можливим і через послаблення системи світової безпеки. «Російська агресія проти України відбувається у контексті системної кризи світової безпеки. Східна Європа перетворилася на територію нестабільності та загроз унаслідок незаконних і нелегітимних дій Росії, що підірвали систему міжнародних відносин, яка вибудовувалася протягом десятиліть. Вогнища напруженості на Близькому Сході, в Південній Азії, у Східній Європі, які фактично оточили трансатлантичну спільноту, міграційна криза, діяльність ІДІЛ тощо – усі ці події, разом із російською агресією проти України, доцільно розглядати як складники взаємопов'язаних деструктивних процесів у міжнародному безпековому довірлі. Спостерігаються спроби повернути до міжнародних відносин принципи силової політики (до чого прагне РФ), однак в умовах глобалізації відновити принципи світоустрою часів холодної війни неможливо» [2, с. 18].

Термінологічний апарат нових форм геополітичного конфлікту формується науковцями та практиками за результатами аналізу емпіричного досвіду. «Гібридну війну у загальному вигляді розуміють як воєнні дії, що здійснюються шляхом поєднання мілітарних, квазімілітарних, дипломатичних, інформаційних, економічних та інших засобів з метою досягнення стратегічних політичних цілей. Специфіка такого поєднання полягає в тому, що кожний із військових і невійськових способів ведення гібридного конфлікту застосовується у воєнних цілях та використовується як зброя. Британський дослідник інформаційної складової російської агресії П. Померанцев вживає термін *weaponization of media*, тобто застосування медіа як зброї. Перетворення на зброю (*weaponization*) відбувається не тільки в медійній сфері. Так само в прямому сенсі у ролі зброї, яка завдає ураження різного рівня системам противника, застосовуються всі інші невійськові засоби ведення гібридної війни» [2, с. 19]. «Гібридні конфлікти і гібридні загрози на сьогодні розглядають як важливу характеристику міжнародного безпекового довкілля, що перебуває у стані системної кризи. Водночас у військовій та аналітичній спільноті бракує єдності у розумінні феномена гібридної війни» [2, с. 20].

«Термін «гібридна війна» у сенсі нового типу конфлікту не має усталеного спільного визначення ні в Україні, ні в інших країнах. Динаміка явища також вимагає коригувань та уточнень. Ми можемо описати те, що розуміємо під гібридною війною Росії проти України, систематизувати її складники і визначити певні закономірності, спираючись на емпіричне наповнення поняття. У теоретичному ж плані спостерігаємо послідовний процес розширення та узагальнення змісту концепту: від назви для нових прийомів ведення воєнних дій з поєднанням військових та невійськових засобів до ідеї про появу війни нового типу і, зрештою, до гіпотези про гібридну війну як новітній вид глобального протистояння у сучасному нестабільному безпековому довірлі» [2, с. 28–29].

«Термін *hybrid warfare* з'явився у військовому середовищі США, конкретно – у Корпусі морської піхоти. У відкритій літературі появу цього терміна можна про-

стежити до 1998 р., коли Р. Волкер визначив його як перетинання звичайної війни зі спеціальними операціями і простежив його прояви, починаючи з війни США за незалежність» [7, цит. за кн.: 2, с. 29]. Він доводив, що організація морської піхоти є гібридною за природою і ставив питання про те, що інші роди військ у нових умовах мають застосовувати цей досвід. «Через кілька років В. Немет спробував довести, що розповсюдження «гібридних спільнот» (*hybrid societies*) актуалізує «гібридне ведення війни» (*hybrid warfare*) і вимагає розбудови «гібридних сил» (*hybrid forces*)» [8, цит. за кн.: 2, с. 29]. «Термін «гібридна війна» став широко популярним завдяки Ф. Гоффману. У 2007 р. він дав таке визначення: «Гібридні війни поєднують у собі цілу низку різних режимів ведення війни, включаючи звичайні можливості, іррегулярну тактику і формування, терористичні акти, зокрема, невибіркове насильство і примушення, кримінальний безлад» [9, цит. за кн.: 2, с. 30].

Почепцов Г. зауважує, що «ми говоримо про гібридну війну як про невоєнну війну, оскільки в ній військові мімікують під цивільних. У ній гравці державного рівня ховаються за гравцями недержавного рівня. Єдине, що перші надають військове спорядження, інструкторів, командирів і цілі для других. Відповідно виникають серйозні завдання інформаційного рівня: пропагандистське створення ворога для населення на власному національному рівні; активація гравців недержавного рівня до збройних дій; демобілізація супротивника від активних дій. Гібридна війна буде надавати перевагу тому, хто вміє працювати з масовою свідомістю. Сторона, що атакує, повинна доводити справедливість своїх дій як власному народові, так народу, на який націлена атака. А для атакваної сторони досить важко давати відповідь такій неоголошеній війні. Гібридна війна стала здобутком нового часу саме тому, що багато потрібних для неї завдань можна виконати за рахунок інформаційного компоненту. Чим сильнішим стає розвиток інформаційного компоненту, тим легшим буде виконання цих завдань» [13].

«Для концептуалізації поняття гібридної війни важливе значення мало формування у США уявлень про «сполучену війну» (*compound war*). Теорія була сформульована 1996 р. Т. Гюбером. Вона містить компактне і

зрозуміле визначення основного методу цієї війни: «Сполучена війна – це одночасне використання проти противника регулярних, або основних, військ та іррегулярних, або повстанських, сил» [10, цит. за кн.: 2, с. 30].

«Гюбер у 1996 р. в іншій термінології виклав по суті ту саму ідею, що й через кілька років теоретики гібридної війни. Причому в деяких аспектах він зробив це точніше і компактніше. Гоффман, який аналізував цей феномен через 10 років, спочатку залишив поза увагою теорію «сполученої війни» і тільки потім її врахував, модифікувавши власну теорію. У 2009 р. він визначив гібридну війну як особливий випадок «сполученої війни», в якому досягається більша інтеграція різнорідних інструментів на нижчому рівні» [11, цит. за кн.: 2, с. 31]. «Гоффман уточнив своє визначення за рахунок використання характеристики «одночасний» (здається, він спочатку просто випустив з уваги аспект одночасності, який уже містився у визначенні Гюбера) і *fused*, тобто «тісно об'єднаний». У 2012 р. він виклав оновлену формулу: «Гібридний опонент – це будь-який противник, який одночасно і адаптивно застосовує тісно об'єднаний набір звичайних озброєнь, іррегулярної тактики, тероризму і кримінальних дій на бойовому просторі для досягнення бажаних політичних цілей» [12, цит. за кн.: 2, с. 31]. «Світ сьогодні шукає розуміння того, що являє собою гібридна війна і які наслідки вона буде мати в майбутньому. Війна все одно залишиться війною, як би ми не намагалися її прикрасити» [13].

Особливістю України є вразливість її геополітичного положення, зумовленого наявністю кордону з РФ, що в умовах агресивної геополітики РФ спричиняє роль України як буферної зони. «Тактика гібридної війни з поєднанням різнорідних військових та невійськових засобів сама по собі не є новою. Новацією, як підтверджує російсько-українська агресія, є цілеспрямоване використання особливостей сучасного безпекового довілля для ведення гібридних воєнних дій на територіях країн із невизначеного, буферного, простору – між державами з демократичними та авторитарними режимами. Буферні країни навіть у біполярному світі були джерелом підвищеної небезпеки. А в умовах глобалізованого світу та гібридних війн ризики від існування таких буферних утворень

значно підвищилися, що, разом зі зруйнованою системою надійних міжнародних гарантій, ставить під сумнів будь-які ідеї використання новітнього поділу світу між великими державами як інструменту міжнародної стабілізації» [2, с. 21].

Висновки. Отже, поняття гібридної війни варто розглядати не лише як різновид ведення війни у новітній історії людства. Гібридну війну доцільно кваліфікувати як новітню форму геополітичного конфлікту. Підтвердженням цьому є численні конфлікти, що відбуваються у різних точках планети, які стають виявами кризи попередньої системи міжнародної безпеки. Така ситуація створює потребу формування нових форм геополітичного співіснування. На наш погляд, лише цивілізований розгляд геополітичного конфлікту сприяє залагодженню спірних питань між країнами та створює ситуацію, коли через вплив демократичних міждержавних інституцій унеможливується застосування силових методів та знижується інтенсивність гібридної війни. Міжнародне співробітництво – найбільш ефективна стратегія поведінки у геополітичному конфлікті, спрямована на конструктивне обговорення проблеми у пошуках рішення.

Список використаних джерел:

1. Дорошкевич А. С. Гібридна війна в інформаційному суспільстві. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2015. № 2 (25). С. 21–28.

2. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. К. : НІСД, 2017. 496 с.

3. Парахонський Б. О., Яворська Г. М. Зовнішня політика України в умовах кризи міжнародного безпекового середовища : аналіт. доповідь. К. : НІСД, 2015.

4. Парахонський Б. О., Яворська Г. М. Модернізація і опір: зовнішньополітична доктрина Української держави. *Стратегічна панорама*. 2015. № 1. С. 45–57.

5. Яворська Г. М. Лінгвістика в дослідженні міждисциплінарних об'єктів (до аналізу колективних ідентичностей). *Мова. Людина. Світ: До 70-річчя професора М. Кочергана* : зб. наук. статей. К. : Вид. центр КНЛУ, 2006. С. 46–59.

6. Яворська Г. М. Концепт «війна»: семантика і прагматика. *Стратегічні пріоритети. Серія : Філософія*. 2016. № 1. С. 14–23.

7 Walker R. G. SPEC FI: the United States Marine Corps and Special Operations. *Naval Postgraduate School*. Monterey, California, December 1998. URL: <http://calhoun.nps.edu/bitstream/handle/10945/8989/specfiunitedstat00walk.pdf?sequence=1>

8. Nemeth W.J. USMC, Future War and Chechnya: A Case for Hybrid Warfare. *Naval Postgraduate School*. Monterey, CA, June 2002. URL: http://calhoun.nps.edu/bitstream/handle/10945/5865/02Jun_Nemeth.pdf?sequence=1&isAllowed=y

9. Hoffman F. G. Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. *Potomac Institute for Policy Studies*. Arlington, VA, 2007. P. 14. URL: http://www.potomacinstitute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf

10. Huber T. M. Compound Warfare: A Conceptual Framework. *Compound Warfare: That Fatal Knot*. Thomas M. Huber, ed.; US Army Command and General Staff College Press. Fort Leavenworth, KS, 2002. P. 2. URL: http://books.google.com.ua/books?id=q54NDbdVmJMC&printsec=frontcover&hl=uk&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=true

11. Hoffman F. G. Hybrid vs. compound war. The Janus choice: Defining today's multifaceted conflict. *Armed Forces Journal International*. October 2009. URL: <http://armedforcesjournal.com/hybrid-vs-compound-war/>

12. Hoffman F. G. Perspectives on the Future Security Environment, statement before the Subcommittee on Intelligence and Emerging Threats and Capabilities. *House Armed Services Committee*. U.S. House of Representatives, February 13, 2012. P. 3. URL: <http://docs.house.gov/meetings/AS/AS26/20130213/100261/HHRG-113-AS26-Wstate-HoffmanF-20130213.pdf>

13. Почепцов Г. Гібридна війна: інформаційна складова. URL: http://www.ji-magazine.lviv.ua/2015/Pochepcov_Gibr_vijna_inf_skladova.htm

References:

1. Doroshkevich, A. S. (2015). Gibrдна viina v informatciinomu suspilstvi. *Visnik Nacionalnogo universitetu «Juridichna akademiia Ukraini imeni Jaroslava Mudrogo»*, 2(25), 21–28 [in Ukrainian].

2. Gorbulin, V. P. (Ed.). (2017). *Svitova gibridna viina: ukraïnskii front*. Kyiv: NISD [in Ukrainian].
3. Parakhonskii, B. O., Iavorska, G. M. (2015). *Zovnishnia politika Ukraïni v umovakh krizi mizhnarodnogo bezpekovogo seredovishcha, analit. dopovid*. Kyiv: NISD [in Ukrainian].
4. Parakhonskii, B. O., Iavorska, G. M. (2015). *Modernizatsiia i opir: zovnishnopolitichna doktrina Ukraïnskoï derzhavi. Strategichna panorama*, 1, 45–57 [in Ukrainian].
5. Iavorska, G. M. (2006). *Lingvistika v doslidzhenni mizhdisciplinarnikh ob'ektiv (do analizu kolektivnikh identichnostei)*. *Mova. Liudina. Svit: Do 70-richchia profesora M. Kochergana : zb. nauk. statei*, (pp. 46–59). Kyiv: Vid. tcentr KNLU [in Ukrainian].
6. Iavorska, G. M. (2016). *Kontsept «viina»: semantika i pragmatika. Strategichni prioriteti. Seriia : Filosofiia*, 1, 14–23 [in Ukrainian].
7. Walker, R. G. (1998). *SPEC FI: the United States Marine Corps and Special Operations*. Monterey, California: Naval Postgraduate School. URL: <http://calhoun.nps.edu/bitstream/handle/10945/8989/specfiunitedstat00walk.pdf?sequence=1> (Last accessed: 11.11.2018).
8. Nemeth, W. J. (2002). *USMC, Future War and Chechnya: A Case for Hybrid Warfare*. Monterey, CA: Naval Postgraduate School. URL: http://calhoun.nps.edu/bitstream/handle/10945/5865/02Jun_Nemeth.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Last accessed: 06.12.2018).
9. Hoffman, F. G. (2007). *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*, (p. 14). Arlington, VA: Potomac Institute for Policy Studies. URL: http://www.potomacinstitute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf (Last accessed: 11.10.2018).
10. Huber, T. M. (Ed.). (2002). *Compound Warfare: A Conceptual Framework. Compound Warfare: That Fatal Knot*, (p. 2). Fort Leavenworth, KS: US Army Command and General Staff College Press. URL: http://books.google.com.ua/books?id=q54NDbdVmJMC&printsec=frontcover&hl=uk&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=true (Last accessed: 15.10.2018).
11. Hoffman, F. G. (2009). *Hybrid vs. compound war. The Janus choice: Defining today's multifaceted conflict*. *Armed Forces Journal International*, October. URL: <http://armedforcesjournal.com/hybrid-vs-compound-war/> (Last accessed: 09.12.2018).
12. Hoffman, F. G. (2012). *Perspectives on the Future Security Environment, statement before the Subcommittee on Intelligence and Emerging Threats and Capabilities*, (p. 3). *House Armed Services Committee. U.S. House of Representatives*, February 13. URL: <http://docs.house.gov/meetings/AS/AS26/20130213/100261/HHRG-113-AS26-Wstate-HoffmanF-20130213.pdf> (Last accessed: 10.11.2018).
13. Pocheptcov, G. (2015). *Gibridna viina: informatciina skladova*. URL: http://www.ji-magazine.lviv.ua/2015/Pocheptcov_Gibr_vijna_inf_skladova.htm (Last accessed: 19.11.2018).

Стаття надійшла до редакції 14 січня 2019 р.